

Stručni rad

Aleksandar RADOMAN (Podgorica)

Fakultet za crnogorski jezik i književnost – Cetinje

aleksandar.radoman@fcjk.me

**VRIJEDAN DOPRINOS ETNOLOGIJI,
FOLKLORISTICI I KNJIŽEVNOJ MONTENEGRISTICI**

*(Epske narodne pjesme iz stare crnogorske periodike 1871–1912,
sabrala, za štampu pripremila i priredila Zorica Mrvaljević,
JU Muzeji i galerije Podgorice, Podgorica, 2019)*

Crna Gora je u proteklih nešto više od jednoga stoljeća iznjedrila znatan broj autora koji su se bavili etnološkom problematikom. Od autora kojima je etnologija bila tek uzgredno zanimanje, a koji su ostavili vrijedne monografije o pojedinim crnogorskim krajevima, poput Stevana Dučića, Sima Šobajića, Andrije Jovićeвиća, Andrije Luburića, Vula Kneževića i dr., pa do školovanih etnologa rođenih u Crnoj Gori, kao što su Jovan Vukmanović, Mirko Barjaktarović, Milisav Lutovac i dr. Iako je zahvaljujući njihovu, ali i radu izvanjaca i inostranaca, a u prvome redu Pavla Apolonovića Rovinskoga, od zaborava sačuvan značajan korpus etnografskih podataka o Crnoj Gori, ti su autori djelovali u okviru cvijić-erdeljanovićevske hegemonijske etnološke škole koja je Crnogorce tretirala kao lokalni fenomen širega, srpskoga etničkog bića.

Više nego u kojoj drugo društvenoj disciplini, u etnologiji je izostao sistemski odgovor na takve u osnovi kolonijalne koncepcije, pa se sve do u naše doba nije moglo govoriti o utemeljenju crnogorske etnologije kao neophodne nacionalne naučne discipline. U oficijelnoj etnološkoj nauci usamljeni glas osporavanja kolonijalističkih koncepcija tretmana Crne Gore i Crnogoraca stigao je prije gotovo 4 decenije od jednoga od najznačajnijih južnoslovenskih etnologa druge polovine XX vijeka, Špira Kulišića. Njegova dragocjena monografija *O etnogenezi Crnogorca* uzburkala je početkom 80-ih godina XX vijeka duhove, a umjesto pokretanja primjerene naučne rasprave, diskusija o njoj preseljena je voljom tada svemoćne partije na politički teren. U godinama koje su uslijedile prvo je postavljeno pitanje je li crnogorska nacija nastala iz srpskoga etničkoga korpusa, što je bio zvanični kurs Partije od 1945. godine, ili iz zasebnoga etnikuma, da bi u sljedećoj fazi, nakon AB revolucije,

rasprava bila zaoštrena postavljanjem pitanja da li crnogorska nacija uopšte postoji. Dok su trajale polemike oko crnogorske nacije, postepeno je i gotovo neprimjetno iz javnoga diskursa nestao sintagmem „crnogorski narod“. Prisutan potonji put u nekom zvaničnom državnom aktu u Žabljačkome ustavu iz 1992. godine taj je sintagmem danas iščilio čak i iz nastupa najdosljednijih zagovornika crnogorske duhovne emancipacije, a da o crnogorskim državnim ustanovama i ne govorimo. A upravo je naše etnološko nasljeđe pouzdan i neosporiv dokaz da postoji crnogorski narod. Od crnogorskih etnologa tu je činjenicu u svojim radovima ponajviše afirmisala mr Zorica Mrvaljević, pa joj stoga pripada čelno mjesto u krugu utemeljivača savremene crnogorske etnologije.

I svojim se ranijim radovima, a osobito kapitalnom monografijom *Crnogorska narodna nošnja*, Zorica Mrvaljević naučnoj javnosti predstavila kao pouzdan i vrijedan istraživač, no posebnu pažnju ovom prilikom posvetićemo petoknjižju kojim je crnogorsku etnologiju, folkloristiku, ali i nauku o književnosti, izuzetno zadužila. Riječ je o vrijednome projektu u okviru kojega je crnogorsko usmenoknjiževno i folklorno blago, rasuto po staroj crnogorskoj periodici i time udaljeno od očiju savremenih recipijenata, prvi put sistematizovano i naučno valorizovano. Prilika je da spomenemo sve naslove koji su štampani u izdanju Muzeja i galerija Podgorice u toj odista prestižnoj ediciji.

Prva knjiga pod imenom *Narodne izreke i poslovice iz stare crnogorske periodike* publikovana je 2012. godine. Uslijedila je druga knjiga pod naslovom *Narodne umotvorine: igre, zagonetke, praznovjerice i kletve iz stare crnogorske periodike*, objavljena 2015. godine. Treća knjiga, *Narodne priče iz stare crnogorske periodike* štampana je 2016. godine. *Lirske narodne pjesme iz stare crnogorske periodike* kao četvrta knjiga edicije pojavile su se 2018. godine. Konačno, 2019. godine iz štampe je izašla i peta knjiga edicije pod naslovom *Epske pjesme iz stare crnogorske periodike*. Važno je istaći da se sintagmem „stara crnogorska periodika“ odnosi na produkciju periodičnih publikacija na prostoru današnje Crne Gore u rasponu od 1871. do 1912. Premda je na toj teritoriji u naznačenome periodu izlazilo skoro trideset listova, časopisa, almanaha, kalendara i novina, epske pjesme su objavljivane samo u listovima: *Crnogorka* (1884–1885), *Nova Zeta* (1889–1891), *Prosvjeta* (1892–1894), *Luča* (1895–1900), *Književni list* (1901–1902), i kalendaru *Zeta* (1908–1914). Osim što je uložila izuzetan napor da pregleda i prouči obimnu građu te iz nje izdvoji epske usmene pjesme, Zorica Mrvaljević je i ovo, kao i ranija izdanja ove edicije, opremila serioznim naučnim predgovorom, kao i rječnikom manje poznatih riječi. U ovome su izdanju sabrane 73 usmene epske pjesme zabilježene od 27 različitih sakupljača koji su se potpisivali punim imenom i prezimenom, pseudonimima ili inicijalima.

Kanonski status koje su 4 knjige Vukovih zbirki usmene poezije zavrijedile u postvukovskome periodu bacio je u drugi plan jednu živu, nepresahlu tradiciju crnogorske usmene književnosti, pa je na margini istraživanja ostala crnogorska usmena baština zabilježena od strane drugih zapisivača. Antologijama koje su priredili 60-ih i 70-ih godina XX vijeka u okviru biblioteke „Luča“ braća Radojević, Radoje i Danilo, Vido Latković & Jovan Čadenović, Vojislav P. Nikčević, Branko Banjević, Jelena Šaulić, Radoslav Rotković, Radosav Medenica, Pavle Donović, Niko Simov Martinović, a mimo te antologijske biblioteke i brojni drugi autori poput Radovana Zogovića, Novaka Kilibarde, Momira M. Markovića, Huseina Bašića, Adnana Čirgića i dr., te su forme naše usmenosti doživjele kritičku revalorizaciju, no antologijski karakter tih izbora nije iscrpio sve mogućnosti naučne analize i prezentacije toga nasljeđa. Zato je od izuzetnoga značaja poduhvat Zorice Mrvaljević da u nekoliko izdanja objedini dio toga nasljeđa koji je krajem XIX i početkom XX vijeka publikovan u crnogorskoj periodici. I površan pogled na korpus usmene književnosti publikovane u crnogorskoj periodici krajem XIX i početkom XX vijeka, a uglavnom popisan u *Crnogorskoj bibliografiji*, pokazaće da je riječ o veoma zastupljenom i razuđenom književnom nasljeđu. Nasljeđu koje tek iščekuje svoje istraživače iz različitih oblasti, od etnologije, lingvistike, psihologije, istorije književnosti i istorije prava do kulturne antropologije. Činjenica da se na crnogorskim visokoškolskim ustanovama magistrandima i doktorandima filološkoga usmjerenja danas te teme ne nude za obradu tužno su svjedočanstvo isključenosti naše humanistike iz crnogorskoga kulturnoga i istorijskoga konteksta. Zahvaljujući prilježnome radu Zorice Mrvaljević, ne samo što je na dio toga korpusa ovom i prethodnim knjigama nanovo skrenuta pažnja naučnoj javnosti, već je pouzdanom metodologijom taj korpus nanovo iščitao i interpretiran na način na koji je jedino i prirodno da to bude učinjeno – kao dio kompleksnoga duhovnog nasljeđa crnogorskoga naroda.

U predgovoru knjige *Epske pjesme iz stare crnogorske periodike* priređivačica iznosi precizna zapažanja vezana za obrađeni temat crnogorskoga usmenoknjiževnoga nasljeđa: „Od svih usmenih narodnih umotvorina, književnih i raznih jezičkih izraza, epske pjesme su imale najveću popularnost, značaj i uticaj u društvenom i porodičnom životu Crnogoraca, kako zbog junackih događaja i raznih životnih situacija o kojima su pjevale, tako i zbog moralnih poruka i pouka koje su sa sobom nosile. Kao izraz kolektivnog narodnog duha i stvaralaštva, one su vjekovima trajale i opstajale i značajno, povratno, uticale na stvaranje i učvršćivanje crnogorskog identiteta, bića i kulture.“ Vrijeme publikovanja epskih usmenih pjesama u crnogorskoj staroj periodici ona je etapa u njihovu trajanju kad usmenost gubi bitku s pisanim tekstom, što uvodi degenerativne tendencije u njihovu razvoju. Stoga nije uvi-

jek lako razlučiti u kojoj su mjeri zabilježene pjesme odista rezultat izvorne usmene tradicije ili knjiških i ideoloških natruha, o čemu je na osnovu terenskih istraživanja pouzdano pisao slovenački folklorist Matija Murko. Jedno je sigurno, epska usmena poezija krajem XIX i početkom XX vijeka dominantni je literarni modus crnogorske književnosti, pa i kulture. O njezinu uticaju znameniti historičar književnosti Radosav Medenica veli i ovo: „Epska pesma je dakle u Crnoj Gori i Hercegovini, tj. u oblasti našeg plemenskog patrijarhaliteta i najživlje narodne tradicije, značila još početkom ovoga veka javnu reč, javno mišljenje – jednom reči istoriju.“ O konsekvencama njezina uticaja svjedoči Maksim Šobajić u svojim memoarima pišući o odjeku *Junačkoga spomenika* vojvode Mirka Petrovića: „Njemu su mnogo glavobolje glavari zadali zbog tih pjesama, a činio je nekijema više no što su zaslužili, a nekijema se krivalo da bi ga ubili, da nije bio knjažev otac.“ Uostalom, i sam je Šobajić nakon štampanja knjige epskih pjesama „na narodnu“ *Kosovska osveta* 1879. godine pretrpio kojekakve probleme, od prijetnji izgonom, poziva na dvoboj, do knjaževom intervencijom spriječenoga javnog linča.

Premda u ovoj knjizi dominiraju pjesme novijega repertoara, one o crnogorsko-osmanskim sukobima, ima u njima i pjesama o hajducima, ali i nekoliko pjesama starijega repertoara, posvećenih Marku Kraljeviću. Više od istorijskih hronika ove su pjesme svjedočanstvo o visokim dometima crnogorskoga duhovnoga života. Zorica Mrvaljević potrudila se da predgovorom ovom izdanju obuhvati ne samo sve relevantne teme vezane za proučavanje crnogorske usmene epike, već i da na osnovu prikupljenoga korpusa usmene epike ponudi pronicljiva zapažanja o crnogorskome etosu, načinu života i specifičnome svjetonazoru kao markantnim obilježjima crnogorskoga etnosa. Učinila je to na interdisciplinarnan način sabirajući iskustva nekoliko disciplina humanističkih i društvenih nauka.

Posao koji je priređivanjem ove, ali i prethodnih knjiga ove edicije, obavila Zorica Mrvaljević može poslužiti kao obrazac budućim istraživačima kako se savjesno, stručno i s jasnom sviješću o autohtonosti crnogorskoga nasljeđa treba pristupati novim istraživanjima i obradi sačuvane građe. Crna Gora je u tom smislu neiscrpni majdan, pa na publikovanje i kritičko iščitavanje čekaju brojni rukopisi koji pripadaju crnogorskome usmenoknjiževnom korpusu, od najstarijih peraških pjesmarica iz XVII i XVIII vijeka, često prisvajanih u susjednim kulturama, preko ostavštine istraživača XIX i prve polovine XX vijeka, poput Vuka Vrševića, Valtazara Bogišića, Srećka Vulovića, Andrije Luburića... pa sve do bogate folklorističke riznice koja se nalazi u zaostavštini nedavno preminuloga harvardskog folkloriste Zlatana Čolakovića.

Vrijednim knjigama koje je priredila Zorica Mrvaljević dala je značajan doprinos revalorizaciji jednoga dijela našega kulturnoistorijskoga nasljeđa. Te će knjige, sasvim sigurno, zauzeti vidno mjesto u bogatome fondu crnogorske nauke o književnosti, etnologije i folkloristike, poslužiti kao korisna literatura istraživačima, ali i široj javnosti, a nadamo se i podstaći nova istraživanja i kritičku valorizaciju crnogorske etnološke, usmenoknjiževne i folklorne baštine.